International

scientific and practical conference

DECEMBER 6
2024

2024

STDF

Science technology& Digital finance

Google Scholar

The main directions of socio-economic development of New Uzbekistan: problems and solutions

MINISTRY OF HIGHER EDUCATION, SCIENCE AND INNOVATION OF THE REPUBLIC OF UZBEKISTAN

JIZZAKH BRANCH OF THE NATIONAL UNIVERSITY OF UZBEKISTAN NAMED AFTER MIRZO ULUGBEK

Scientific journal of Science technology & Digital finance

The main directions of socio-economic development of New Uzbekistan: problems and solutions collection of materials of the international scientific and practical conference on the topic

(December 6, 2024)

(Part 1)

Jizzakh-2024

Department of Economics and tourism of Jizzakh branch of the National University of Uzbekistan named after Mirzo Ulugbek
6.12.2024

The main directions of socio-economic development of New Uzbekistan: problems and solutions collection of materials of the international scientific and practical conference on the topic – Jizzahk: Department of economics and tourism of Jizzakh branch of the national university of Uzbekistan named after Mirzo Ulugbek, December 6, 2024, 450 pp.

Editors in charge: DSc.prof. Turakulov O.X., PhD. O'ralov A.I.

In the collection of materials of the conference, the role and role of Science, Education and production in the era of globalization, the pressing problems of the issues of interaction of these processes, feedback on their solutions were presented by mature specialists of the field.

In addition, research on the scientific and practical topic, carried out in the economics, Exact Sciences, Natural Sciences and socio-humanities during the globalization period, information is presented in the scientific and practical fields, which includes the latest innovative technologies in the fields of production.

It can be argued that this collection is one of the specific intersections of current thoughts and innovative ideas of the world of science. This scientific and practical conference was actively attended by professors and scientific researchers engaged in scientific research in Uzbekistan and foreign countries. In increasing the position of the scientific and practical conference, the professors and teachers of domestic and foreign higher educational institutions made a significant contribution.

Professors and teachers of foreign higher educational institutions who actively participated in the work of the conference made a worthy contribution to the high level of interaction with scientists of our country. The processes of international cooperation with foreign countries and exchange with them in the field of Science in the era of globalization have a positive effect on the development of Higher Education, the fields of Science and production. The materials of this conference are special in that they include a wide range of research, from theoretical developments to practical solutions, demonstrating the diversity of approaches and directions in this area.

In conclusion, it should be noted that this scientific and practical conference will be a very useful collection for everyone who is interested in modern research in the fields of further development of Higher Education, Science, Education and production in the era of globalization. The authors are responsible for the content and quality of the articles and abstracts included in the collection.

ILK O‘RTA ASRLARDAGI XORAZM DAVLATI TARIXINING TANGA-PULLARDA AKS ETISHI (V-VIII ASRLAR)

Matyakubova Shahodat Xamidjonovna
Urganch Ranch texnologiyalar universiteti o‘qituvchisi,
E-mail: matyaqubovashaxodat@gmail.com

Annotatsiya: Maqolada V-VIII asrlarda Xorazm davlati tarixining tanga-pullardagi bayoni va masalalari tahlil qilingan.

Kalit so‘zlar: Xorazm, Afrig‘iylar, “Xvalis”, XAEE, revers, Teshikqal’a, Siyovush, Xosyun, Shaushafar, Xolisimi.

Kirish. Xorazm vohasi shunday xosiyatli bir yurtki, uning har qanday odamni ham o‘ziga tortadigan beqiyos sehri, jozibasi bor. Chunki, Xorazm deganda, jahon sivilizatsiyasiga ulkan hissa qo‘shgan, milliy davlatchiligimizning tamal toshi qo‘yilgan betakror bir o‘lka ko‘z oldimizga keladi [1]. Xorazm davlatining milodiy V-VIII asrlari tarixi muammoli davrlardan biri hisoblanadi. Bu davr haqida ma’lum bir yozma manbalarda ma’lumotlar saqlanib qolgan bo‘lsada, ular yetarlicha emas, chunki arablar bosqini davrida ularning aksariat qismi yo‘q qilingan. Shu sababdan bu davrga oid mavjud yozma manbalarni tahlil qilsak, ular turli tillarda, ya’ni yunon, xitoy, fors, arman, arab manbalari, shuningdek, mahalliy tilda yozilgan manbalarda ham saqlanib qolgan. Maqolada V-VIII asrlarda Xorazm davlati tarixining tanga-pullarda aks etishi tahlil qilinadi, ya’ni Xorazm davlatining V-VIII asrlarda arxeologik, epigrafik, numizmatik va shu davrda yashab o‘tgan tarixshunoslar asarlari asosida olib borilgan olimlar faoliyatlari natijasida yozilgan adabiyotlarda qayd qilingan tarixiy ma’lumotlar tahlil qilingan.

Asosiy qism. Xorazm davlatining milodiy V-VI asrlarga oid yozma manbalarda deyarli ma’lumotlar saqlanmagan. Bu davr tarixi arxeologik va numizmatik ma’lumotlar asosida tahlil qilingan. Tadqiqotchilar tomonidan Xitoy manbalarining tahlil qilinishi natijasida o‘sha davrda Xorazmda hukmron bo‘lgan sulola vakillari haqida ma’lumotlar aniqlangan. Xitoy manbalarida “Xorazm” – “Xosyun”, “Xolisimi” ya’ni “chekka hudud” tarzda talqin qilingan. Bu ma’lumotni “Tan-shu” yilnomasi asosida I.Bichurin Xosyun (Xorazm) deb atadi [3. 310 c]. A.Otaxo‘jaev tadqiqotida chjouvu (chjao-u) larni Kan xonadoni vakillari deb ko‘rsatib, ulardan Samarqand ixshidlari sulolasi, Buxoro, Xorazm, Kushoniya, Marv kabi mulklarning hukmdorlari yetishib chiqqan. Bu sulolaning 22 vakili 400 yil davomida Buxoroni, Kan sulolasining Samarqand tarmog‘i esa milodning I asridan Kushoniya, Ishtixon, Kesh, Naxshab, Ustrushona, Choch, Xorazm, Farg‘ona va Amudaryo janubidagi mulklarni boshqargan [5. 66 б]. Yuqoridagi bildirilgan fikrlarni numizmatik materiallar ham tasdiqlaydi. Barcha hududlardan topilgan tangalaridagi tamg‘alar bir-biriga o‘xshash. Sug‘dda to‘rtta yirik urug‘ bo‘lib,

Department of Economics and tourism of Jizzakh branch of the National University of Uzbekistan named after Mirzo Ulugbek
6.12.2024

ularning tangalardagi tamg‘alari kushon tangalaridagi tamg‘alarga o‘xshaydi [6. 26 c].

Vizantiya manbalariga ko‘ra Turk xoqoni faqat “Xvalis”liklarga elchi yuborishga ruxsat berganligini aytgan. Tadqiqotchilar fikricha “Xvalis” bu Xorazm davlati bo‘lib, u Turk xoqonligiga rasman bo‘ysungan, davlatni erkin boshqargan. Narshaxiyning “Buxoro tarixi” asrida VIII asrda Xorazm tangalari Buxoroning mahalliy tangalarini ham siqib chiqargan deb yozib qoldirgan.

Xorazm vohasidan ilk o‘rta asrlarga oid yodgorliklardan topilgan tangalardagi yozuvlar ham lingivistlar tomonidan o‘qilgan va yozma manbalardagi ma’lumotlar bilan solishtirilgan. VIII asrning o‘rtalarga oid bo‘lgan tangada kursiv yozuvi asosida yozilgan so‘zni to‘liq o‘qish imkoni bo‘lgan. Tadqiqotchilar uni “Shaushafar” deb o‘qishgan. Bu Beruniy asaridagi va xitoy yozma manbasidagi berilgan ismga mos bo‘lgan [8. 134 c]. Milodiy VI asrning oxirida Abu Rayhon Beruniy ma’lumoti bo‘yicha, Shaush hukmronlik qilgan deb ko‘rsatilgan. Shu davrga oid tangalarni o‘rgangan tadqiqotchilar uni “Suyavush” formatida o‘qishgan [8. 137 c].

Milodiy VII asrning birinchi yarmiga oid kumush tangalarda kursiv yozuv bo‘lmaganligi sababli XX asrning 60-yillarida podsholarning ismini o‘qish munozarali bo‘lib qolgan. Mis tangalarda esa, faqat “hurmatli Xorazm shohi” so‘zini o‘qish imkoni bo‘lgan. S.P.Tolstov boshchiligida ekspeditsiya a’zolari tomonidan qadimgi va ilk o‘rta asrlarga oid topilgan tangalar tahlili natijasida Xorazmning oromiy yozuv asosida shakllangan alifboni tuzib chiqishgan. Shu alifbo asosida kumush kosalardagi yozuvlarni ham o‘qish imkoni tug‘ilgan. Bu o‘sha davr Xorazmning qadimgi va ilk o‘rta asrlar davri tarixini o‘rganishdagi eng katta yutug‘i hisoblangan.

Turk xoqonligi davriga kelib, ba’zi hududlardagi hokimlar Ashina sulolasi vakillari bilan almashingan. Bu urug‘ga oid hukmdorlar saroylarda yashaganlar. A.M.Belinskiy fikricha, ularning ham an’analari kushonlarga borib taqaladi [2. - C.392-395]. V-VI asrlarga oid tangalarning old tomonida podsho soqolsiz tasvirlangan, uning orqa tomonida shaklidagi tamg‘a bosilgan. Bu tamg‘a eftaliylarning tamg‘asiga o‘xshash bo‘lib, S.P.Tolstov va boshqa tadqiqotchilarning fikricha, eftalitlarga va kushonlarga o‘sha davrdagi Xorazm shohlari qarindosh bo‘lgan deb ko‘rsatishgan [8. 128 c]. N.Veselovkiy ham eftalitlar davlatining shakllanishida Xorazm ta’siri bo‘lgan degan g‘oyani ilgari surgan [4. 13 c].

1937 yilda XAEE tomonidan o‘ng qirg‘oq Xorazm hududidan III-VIII asrlarga oid 150 ga yaqin tangalar topilgan. Tangalarning asosiy qismi misdan bo‘lib, ular mahalliy iste’mol uchun Xorazmning o‘zida zarb qilingan.

Tangalarni o‘rganish asosida tadqiqotchilar quyidagi xulosalarni berishgan:

1. Xorazm tangalaridagi tamg‘alarni o‘rganish Abu Rayxon Beruniy tomonidan ko‘rsatilgan xorazmshohlardan asosan bir sulolaning humronligi uzluksiz davom etganligini yozib qoldirgan ma’lumotlari to‘g‘ri ekanligini asosladi. Bu nafaqat tangalar asosida, balki arab manbalari asosida ham o‘z isbotini topgan. Afrig‘iylar davrida ular butun Xorazm vohasini boshqarganlar. Xorazm vohasida

Department of Economics and tourism of Jizzakh branch of the National University of Uzbekistan named after Mirzo Ulugbek
6.12.2024

davlat boshqaruvi Sug‘d davlati boshqaruvidan farq qilgan. Xorazmda shahar-davlatlarning konfederatsiyasi asosida boshqarilgan, davlat yagona davlat sifatida doimo manbalarga tilga olingan [8. 145 c]. Xitoy yozma manbalarida shu tarzda berilgan.

2. Tangalarning ishlanish uslubi va ulardagi tamg‘alarni o‘rganish asosida Xorazmda hukmron bo‘lgan sulolaning kelib chiqishi yuechjilar bilan bog‘liq bo‘lgan. Afrig‘iylar tamg‘alari mil. avv. I asrga va milodiy eraning dastlabki asrlaridagi Kushonlarning tamg‘alariga o‘xshash bo‘lgan.

3. Kosalardagi tasvirlar Xorazm va Baqtriya o‘rtasida mustahkam aloqalar borligini ko‘rsatgan.

4. Xorazmning III-VIII asrlarga oid tangalarining va Xorazm kumush kosalarining Prikamedan topilishi Xorazmning sharqiy Yevropa bilan ham iqtisodiy aloqalar olib borganligini ko‘rsatadi.

5. Xorazm tangalarida VIII asrgacha qadimgi tasvirning saqlanib qolishi ilk o‘rta asrlarda ham Xorazm o‘zining qadimiy urf odat va an’analarini saqlab qolganligini ko‘rsatadi. O‘sha davrda Eron sosoniylari tasiriga tushmasdan, o‘zining qadimiy urf odat va an’analariga sodiqligicha qolgan.

6. Qadimgi Xorazm yozuvi milodiy VIII asrgacha yetib kelgan. Xorazmliklar oromiy yozuvini Markaziy Osiyodagi ko‘chmanchi qabilalarga yetkazishda oraliq masofani egallashgan.

Teshikqal’aning xronologiyasini tadqiqotchilar numizmatik manbalar asosida aniqlashgan. Uning ikkinchi qurilish bosqichida ikkita hukmdor davrida faoliyat olib borilgan degan xulosaga kelishgan. Ikkita hukmdorga oid tangalar topilgan. Tangalardan birida hukmdor zinasimon tishli tojda tasvirlangan. Tanganing reversida Shaushafar shoh ismi yozilgan. Shaushafar VIII asrning birinchi yarmida hukmronlik qilgan. Reversning markazida chavandoz rasmi tushirilgan, chap tomonida Afrig‘iylar sulolasiga oid oddiy tamg‘a tushirilgan. Ikkinchi tangada ham tasvirlar bir xil, ya’ni hukmdor zinasimon tishli tojda aks ettirilgan, lekin hukmdorning tashqi ko‘rinishi oldingi tangadagi tasvirdan farq qiladi. Tanganing orqa tomonida shu shakldagi tamg‘a bosilgan, uning atrofidagi yozuvlarni esa, tadqiqotchilar tomonidan o‘qilmagan, chunki yozuv nihoyatda yomon saqlangan. S.P.Tolstov bu tangani VIII asr oxirida hukmronlik qilgan Abdulloh bo‘lishi mumkin degan g‘oyani ilgari suradi [7. 143 c].

-Xulosa va takliflar. Yuqoridagi ma’lumotlar asosida quyidagi xulosalarga kelishimiz mumkin.

-Xorazm tarixining islomgacha bo‘lgan davrini ko‘proq darajada numizmatik, arxeologik, epigrafik manbalar asosida o‘rganishimiz maqsadga muvofiq hisoblanadi.

-Numizmatik manbalar asosidagi ma’lumotlarga ko‘ra V-VIII asrlarda Xorazmda Afrig‘iylar sulolasi hukmdorlari “xorazmshoh” unvonida hukmronlik qilishgan.

Department of Economics and tourism of Jizzakh branch of the National University of Uzbekistan named after Mirzo Ulugbek
6.12.2024

-Xorazm shaharlarining muhim savdo yo‘llarida joylashganligi, savdo-sotiqni rivojlantirib, tanga-pul munosabatlarni tartibga solgan va davlat iqtisodiy qudratini yuksaltirgan omillaridan biriga aylangan.

-Arablar bosqinigacha Xorazm madaniyati hech qanday tashqi ta’sirga uchramagan va o‘z qiyofasini saqlab qolgan.

ADABIYOTLAR:

1. Sh.Mirziyoyev. Xalq deputatlari Xorazm viloyati kengashining navbatdan tashqari sessiyasidagi nutqi. 14.10.2017.
2. Беленицский А.М. Среднеазиатское искусство предарабского времени и его связь с кушанами//Центральная Азия в кушанскую эпоху. Т.II. М.: ГРВЛ. 1975.
3. Бичурин Н.Я. Собрание сведений о народах, обитавших в Средней Азии в древние времена. Том II. – М. – Л.: Изд–во АН СССР. 1950.
4. Веселовский Н. Очерк историко-географических сведений о Хивинском ханстве. -СПБ.1887.
5. Отахўжаев А. Илк ўрта асрлар Марказий Осиё цивилизациясида турк-сўғд муносабатлари. Монография. –Тошкент. ART-FLEX, 2010.
6. Смирнова О.И. Очерки из истории Согда. М.: Наука, 1970. -С. 33, 36; Малявкин А.Г. Танские хроники о государствах Центральной Азии. - Новосибирск: Наука СО, 1989.
7. Толстов С.П. Древний Хорезм. Опыт историко – археологического исследования. – Москва: МГУ, 1948.
8. Толстов С.П. Монеты шахов древнего Хорезма и древнехорезмийский алфавит.//Вестник древней истории. 1938, № 4.

Department of Economics and tourism of Jizzakh branch of the National University of Uzbekistan named after Mirzo Ulugbek
6.12.2024